

UOT338012

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA DÖVLƏTİN İQTİSADI SİYASƏTİNİN BEYNƏLXALQ ƏSASLARI VƏ ƏDALƏTLİ RƏQABƏT ŞƏRAİTİ

S.İ. HÜMBƏTOVA

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Məqalədə kənd təsərrüfatı üzrə dövlətin himayəçilik siyasəti, ədalətli rəqabət şəraiti, xarici ticarət rejimi, "sarı zənbil", "yaşıl zənbil" və "mavi zənbil" tədbirləri, konkret məhsula yönəldilməyən dəstək üzrə subsidiyaların həcmi və dövlət büdcəsindən faktiki ödənişləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: subsidiyalar, ədalətli rəqabət şəraiti, xarici ticarət rejimi

Ölkəmizin ÜTT-yə üzv olmaq istiqamətində aparıldığı danışıqların hazırkı mərhələsində müzakirə edilən əsas məsələ aqrar sektora ayrılan subsidiyalarla, yəni kənd təsərrüfatına daxili yardım siyasəti ilə bağlı olduğundan, bu tədqiqat işində də məhz bu problemin araşdırılmasına üstünlük verilir. Aydın məsələdir ki, bunun üçün isə ilk növbədə ÜTT-nin bu istiqamətdəki çərçivə prinsipləri ilə tanış olmaq lazımdır.

Kənd təsərrüfatı üzrə qəbul edilmiş saziş, ümumilikdə, aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

- iştirakçı-ölkələrin daxili bazara girişinin genişləndirilməsi;
- iştirakçı-ölkələrdə kənd təsərrüfatına daxili dəstəyin azaldılması;
- iştirakçı-ölkələr tərəfindən ixrac subsidiyasının azaldılması, ixrac rəqabətinin qaldırılması.

Konkret olaraq isə ÜTT-nin Kənd Təsərrüfatı Üzrə Razılaşmasında kənd təsərrüfatı üzrə dövlətin himayəçilik siyasəti ədalətli rəqabət şəraitinə və xarici ticarət rejiminə mənfi (təhrifedici) təsir göstərən "sarı zənbil" tədbirləri və bu cür təsir göstərməyən "yaşıl zənbil" və "mavi zənbil" tədbirləri adını almaqla üç tipə bölünür [1,2,3].

Hesab olunur ki, "yaşıl zənbil" və "mavi zənbil" tədbirləri istehsal qiymətlərinə təsir göstərmir və buna görə də ölkələrə bu istiqamətlərdə məhdudiyyətsiz şəkildə dəstək göstərməyə icazə verilir. "Sarı zənbil" tədbirinə gəlincə, onlar özünə birbaşa subsidiyaları daxil edir və danışıqlar predmeti hesab olunur.

"Yaşıl zənbil"ə daxil olan tədbirlər Dövlət Proqramları əsasında yerinə yetirilir və bilavasitə vergi ödəyicilərinin vəsaiti hesabına, yəni dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilir. Bu proqramlar istehlakçıların vəsaitlərinin yenidən bölüşdürülməsinə təsir etmir və eyni zamanda istehsalçılar üçün qiymətlərin dəstəklənməsi ilə nəticələnir. "Yaşıl zənbil" tədbirləri aşağıdakı istiqamətlərdə əhatə edir:

1) Ümumi xidmətlər. Bu qrupa kənd təsərrüfatına və ya kənd əhalisinə xidmət göstərilməsi proqramı

çərçivəsində aşağıdakı xarakterli işlərə çəkilən xərclər və ya qaytarıla bilməyən (itirilmiş) gəlirlər aiddir: 1) Xəstəliklər və ziyanvericilərə nəzarət üzrə tədqiqatlar; 2) Kənd təsərrüfatında çalışan işçilərin ixtisasının artırılması; 3) Təcrübələrin yayılması və məsləhət xidmətləri; 4) Marketing və satış; 5) İnfrastruktura xidmətləri.

2. Ərzaq təhlükəsizliyi məqsədləri üçün strateji ərzaq ehtiyatlarının dövlət tərəfindən saxlanması;

3. Ehtiyac içərisində yaşayan əhaliyə daxili ərzaq yardımı.

4. Zəruriliyi əvvəlcədən müəyyən edilmiş kriteriyaya əsaslanan istehsalla əlaqədar olmayan gəlirlərin dəstəklənməsi. Bu halda kriteriya kimi gəlirlərin səviyyəsi, istehsalın və ya torpaqdan istifadəedici statusu, bazis dövründə maliyləşdirilən istehsalın həcmi və istehsal amillərindən istifadə əsas götürülə bilər.

5. Gəlirlərin sığortalanması və gəlirlər üzrə itkilərin kompensasiya proqramı.

6. Təbii fəlakət üzrə kömək.

7. İstehsalçıların "istefası"nın ödənilməsi proqramının köməyi ilə kənd təsərrüfatı istehsalının strukturunun yenidən qurulmasına yardım göstərmək (əmtəəlik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan şəxslərin pensiyaya çıxmasına və ya qeyri-kənd təsərrüfatı fəaliyyətinə keçməsinə yardım etmək).

8. Resurslardan (torpağın, mal-qara da daxil olmaqla digər resursların əmtəəlik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalından) istifadə etməkdən imtina edilməsinin ödənilməsi proqramının köməyi ilə kənd təsərrüfatı istehsalının strukturunun yenidən qurulmasına yardım etmək.

9. Kənd təsərrüfatı istehsalının strukturunun yenidən qurulmasına investisiya proqramının köməyi ilə yardım etmək.

10. Ətraf mühit və təbiətin qorunması sahəsində proqramlar.

11. Kənd təsərrüfatı istehsalı üçün əlverişli olmayan regionlarda istehsalçılara kömək proqramı.

Ticarətə minimal mənfə təsirinə görə "yaşıl zənbil" tədbirləri ixtisar üzrə öhdəliklərdən azad olunur. Yəni hər bir dövlət öz büdcə imkanları çərçivəsində və zərurətdən asılı olaraq yuxarıda sadalanan istiqamətləri istənilən həcmdə maliyyələşdirə bilər.

İstehsalın məhdudlaşdırılması məqsədinə xidmət edən proqramlar üzrə həyata keçirilən bəzi birbaşa ödənişlər də məhdudlaşdırıcı öhdəliklər sırasına daxil edilmir və "mavi zənbil" tədbirlərinə aid edilir (Kənd Təsərrüfatı Üzrə Saziş – Maddə 6.5). Bu tədbirlərə aşağıdakılar daxil edilir: əvvəlcədən müəyyən edilmiş əkin sahəsi və məhsuldarlıq səviyyəsinə əməl edildiyinə görə birbaşa ödənişlər; istehsalın həcmi bazis səviyyəsinin 85%-dən çox olmadıqda birbaşa ödənişlər; mal-qaranın sayının əvvəlcədən müəyyən edilmiş sayı keçmədiyinə görə birbaşa ödənişlər.

Qeyd edək ki, "mavi zənbil" tədbirləri inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin, təklifin tələbi qabaqlaması nəticəsində aşağı düşməsinin qarşısını almaq üçün həyata keçirilir. Bu proqramlar üzrə tədbirlər kənd təsərrüfatı istehsalçılarının "istehsalçı qiymətləri"nin dəstəklənməsi siyasətidir.

Kənd təsərrüfatına daxili yardım siyasətinin müəyyən tədbirləri istehlakçılardan əldə edilən vəsaitləri yenidən bölüşdürməsinə əsaslanır ki, bu da ticarətə təhrifedici təsirlər göstərir. Buna görə də bu cür daxili yardım siyasətləri "sarı zənbil"ə daxil edilir. "Sarı zənbil"ə aşağıdakı tədbirlər daxildir: Heyvandarlıq və bitkiçilik məhsullarına dotasiyalar; Damazlıq heyvandarlığına dotasiyalar; Elit toxumçuluğuna dotasiyalar; Qarışıq yemə dotasiyalar; Mineral gübrələrin və bitkilərin kimyəvi müdafiəsi vasitələrinin alınmasına çəkilən xərclərin bir hissəsinin kompensasiya edilməsi; Enerji resurslarına çəkilən xərclərin bir hissəsinin kompensasiya edilməsi; Torpağın məhsuldarlığının qaldırılmasına çəkilən xərclərin bir hissəsinin kompensasiya edilməsi; Qarşıdan gələn kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı yolu ilə qazanılmış texnikanın dəyərinin kompensasiya edilməsi; Meliorasiya sisteminin təmirinə və cari saxlanmasına çəkilən xərclər; Lizing fondu xərcləri; Mövsümi ehtiyat hissələrinin və maddi-texniki resursların yaradılmasına çəkilən xərclər; İstehsal təyinətli kapital qoyuluşu, meliorasiya və su təsərrüfatına çəkilən kapital xərcləri istisna olmaqla; Qiymət dəstəyi – kənd təsərrüfatı məhsullarının alış və bazar qiymətləri arasında fərqi kompensasiya edilməsi; İstehsalçılara bazar qiymətlərindən aşağı qiymətlərə mal verilməsi; İstehsalçılardan malların bazar qiymətlərindən yuxarı qiymətlərə alışı; Büdcə vəsaitləri hesabına kənd təsərrüfatı istehsalçılarının güzəştli kreditləşdirilməsi, borcların silinməsi və vaxtının uzadılması daxil edilməklə; Kənd təsərrüfatı məhsullarının daşınmasına güzəştlər.

"Sarı zənbil" tədbirləri üzrə subsidiyaləşdirməyə qoyulan qadağanı məqbul hesab etmək olar. Lakin kənd təsərrüfatı istehsalında istifadə edilən əsas istehsal resurslarının keyfiyyət parametrlərinin yaxşılaşdırılmasının zəruri olduğunu əsaslandırmaq vacibdir. Kənd təsərrüfatı istehsalının həcmi artırılması əsasında həm istehsal və həm də gəlir nöqtəyi-nəzərindən ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin kənd əhalisi üçün həyati əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alaraq müəyyən müddət ərzində bu tədbirlərin subsidiya edilməsi ÜTT ilə razılaşdırılmalıdır.

Bunun üçün ÜTT-nin Uruqvay raundunda qəbul etdiyi sazişlərə istinad etmək olar. Uruqvay raundunda "sarı zənbil" üzrə tədbirlərdə subsidiyalar inkişaf emtişi və inkişaf etməkdə olan ölkələr üzrə fərqləndirilmişdir. Yəni inkişaf etməkdə olan ölkələr sayılan keçid iqtisadiyyatlı ölkələr üçün xüsusi və diferensiallaşdırılmış yanaşma nəzərdə tutulmuşdur.

Bu yanaşmalardan biri "minimum kriteriya" adlanan kriteriyadır. Bu kriteriya "sarı zənbil" üzrə tədbirləri əhatə edir. Yəni yuxarıda göstərilmiş tədbirlərin minimum həcmdə subsidiyaləşdirilməsinə imkan verir:

1. Konkret məhsula yönəldilmiş daxili yardımın minimum səviyyəsi. Bu halda subsidiyanın minimum səviyyəsi bazis dövründə istehsal edilmiş kənd təsərrüfatı məhsullarının ümumi dəyərinə əsasən hesablanır. Subsidiyanın minimum həcmi inkişaf etmiş ölkələr üçün 5%, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün isə 10% həcmində müəyyən edilmişdir.

2. Konkret məhsula yönəldilməyən daxili yardımın minimum səviyyəsi. Bu halda subsidiyanın minimum həcmi eyni normativlə (yəni müvafiq olaraq 5% və 10% həcmində) hesablanır. Lakin hesablamaların əsası kimi müvafiq ildə istehsal edilmiş kənd təsərrüfatı məhsullarının ümumi dəyərindən (ümumi buraxılış) istifadə edilir. Bundan əlavə, "sarı zənbil"ə daxil olan bəzi tədbirlər inkişaf etməkdə olan ölkələrə aid edilmir. Bu tədbirlərə aşağıdakılar aiddir:

- İnvestisiya subsidiyası. Adətən, bütün ölkələrdə kənd təsərrüfatına dövlət tərəfindən investisiya qoyuluşu normal və zərurət kimi qiymətləndirilir. Bu baxımdan dövlətin investisiya proqramının tərkibi kimi kənd təsərrüfatının və əsasən də kəndlərin lokal və magistral infrastrukturunun və sosial obyektlərin inkişafına investisiya qoyuluşuna heç bir qadağa yoxdur.
- Kənd təsərrüfatı istehsalının strukturunun yenidən qurulması – diversifikasiyanı stimullaşdırmaq məqsədilə bilavasitə istehsalçıları dəstəkləməyə də icazə verilir. Başqa sözlə desək, xüsusi diversifikasiya proqramını stimullaşdırmaq mümkündür.
- Azgəlirli və istehsal resursları məhdud olan istehsalçılar üçün kənd təsərrüfatı vasitələrinə subsidiyaya icazə verilir. Bunun üçün kənd

təsərrüfatı istehsalı üçün əlverişsiz olan regionların kompleks inkişaf planının tərkib hissəsi kimi bilavasitə kənd təsərrüfatı istehsalını da daxil etmək olar.

“Sarı zənbilə” daxil olan tədbirlər üzrə subsidiyanın həcmi kəmiyyətcə “dəstəyin aqreqat ölçüsü” adlanan göstərici əsasında qiymətləndirilir və məhdudlaşdırılır. Bu göstərici bilavasitə kənd təsərrüfatı istehsalçılarına il ərzində pul şəklində ödənilən dəstəyin aqreqat həcmindən səviyyəsini əks etdirir. Aqreqat sözü bilavasitə konkret kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalına və konkret məhsula yönəldilməyən subsidiyaların cəmini ifadə edir. Buna görə də “sarı zənbil” üzrə “dəstəyin aqreqat ölçüsü”nü hesablayarkən hər iki subsidiya üzrə ayrı-ayrılıqda hesablamalar aparmaq lazımdır.

3. İstehsalçılara birbaşa ödənişlər. “Dəstəyin aqreqat ölçüsü”nə daxil olan bu subsidiyaların həcmi ya qiymət fərqinə görə qiymətləndirmə metodikası, ya da ki, dövlət büdcəsindən faktiki ödənişlər əsasında müəyyən edilir.

4. Yardımın azaldılması üzrə öhdəliklərə daxil edilən digər subsidiyalara ərzaq ehtiyatının saxlanması və faiz ödənişləri üzrə subsidiyalar daxildir. Bu subsidiyaların həcmi dövlət büdcəsindən faktiki ödənişlər əsasında müəyyən edilir.

Konkret məhsula yönəldilməyən dəstək üzrə subsidiyaların həcmi də dövlət büdcəsindən faktiki ödənişlər əsasında müəyyən edilir. “Dəstəyin aqreqat ölçüsü” üzrə yekun subsidiyaların həcmi hər bir komponent üzrə subsidiyaların cəmi kimi hesablanır.

“Dəstəyin aqreqat ölçüsü” üzrə hesablanmış subsidiyanın həcmi bazis dövrünün (inkişaf etmiş ölkələr üçün 1996-1998-ci illər) səviyyəsindən çox olmamalıdır. Eyni zamanda 1995-ci ildən 2000-ci ilə kimi “sarı zənbil” tədbirlərinə subsidiyaların həcmi hər il bərabər nisbətdə olmaqla 20% azaldılmalıdır. Yəni “sarı zənbil” üzrə subsidiyanın həcmi hər il keçən ilə nisbətən 4% azaldılmalıdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr üçün bu müddət 10 il müəyyən edilmişdir və subsidiyaların həcmindən hər il 1,3% azaldılması nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd etmək vacibdir ki, “yaşıl zənbil” proqramı üzrə dəstəyin həcmi “dəstəyin aqreqat ölçüsü”nün bazis dövründəki səviyyəsinin hesablanılmasında nəzərə alınır, lakin onun (“yaşıl zənbil”) hər il azaldılması tələb olunmur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdən kənd təsərrüfatına daxili yardımın həcmindən “minimum kriteriyası” və “yaşıl zənbil” tədbirləri üzrə azaltmaq tələb olunmur. Eyni zamanda, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xüsusi proqramlar (“əlverişli olmayan regionlar”, “əlverişli olmayan strukturlar”, “azgəliqli və istehsal vasitələri ilə təmin olunma səviyyəsi aşağı olan istehsalçılar” və s.) üzrə tədbirlərə subsidiyaların hər il azaldılması da tələb olunmur.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatına daxili yardımın struktur siyasətinin formalaşdırılmasında Macarıstan və Kanadanın təcrübəsindən istifadə etmək daha maraqlı olar. İnkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xüsusi proqramlar çərçivəsində isə Meksikanın təcrübəsi maraq doğurur. Hal-hazırda ÜTT-də daxili yardım siyasətinin “sarı zənbil tədbirləri”nə tələbləri formalaşdıran və aktiv müdafiə edən ölkələr – Avropa İttifaqı, ABŞ və Yaponiya “sarı zənbil” üzrə subsidiyadan daha çox istifadə etmişlər. Belə ki, daxili yardım strukturunda “sarı zənbil”in xüsusi çəkisi Avropa İttifaqı üzrə 54%, Yaponiya üzrə 53% və ABŞ üzrə 10% təşkil etmişdir. Daxili yardımın strukturunda “sarı zənbil”in xüsusi çəkisi İslandiya (82%), İsveçrə (55%), Hollandiya (48%) kimi ölkələrdə çox yüksək olmuşdur. Yeni Zelandiya və Macarıstan “sarı zənbil” üzrə heç bir tədbiri subsidiyalasdırmayan ölkələrdir. Maraqlı cəhət bundan ibarətdir ki, Yeni Zelandiya və Macarıstan kənd təsərrüfatı istehsalının yüksək inkişaf meylinə malikdirlər və hətta kənd təsərrüfatı və onun eali məhsullarının ixracı da dinamik olaraq artır.

Vaxtilə sosialist ölkələr olan Polşa və Çexoslovakiyanın kənd təsərrüfatına daxili yardımın strukturu da xüsusi maraq doğurur. Belə ki, Polşa subsidiyanın 89%-i, Çexoslovakiya isə 79%-i “yaşıl zənbil” tədbirlərinə yönəltmişdir.

Ümumilikdə isə İƏİT üzrə daxili yardımın 60%-i. ÜTT-nin tələblərinə müvafiq olaraq xərclərin azaldılması tələb edilməyən tədbirlərin subsidiyalasdırılmasına yönəldilmişdir. İƏİT üzrə bazis dövrünə (1986-1988) nisbətən uyğunlaşma dövründə (2005-1998) “sarı zənbil” üzrə xərclərin xüsusi çəkisi azalmış, “yaşıl zənbil” üzrə isə artmışdır. “Yaşıl zənbil” üzrə çəkilən xərclərin strukturunda ayrı-ayrı tədbirlərin xüsusi çəkisini və bu tədbirlərin prioriteti İƏİT üzrə aşağıdakı kimidir:

İƏİT-ə daxil olan ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, “dəstəyin aqreqat ölçüsü” üzrə öhdəlikləri İslandiyadan başqa bütün ölkələr yerinə yetirmişdir.

Müxtəlif ölkələr “sarı zənbil” tədbirləri üzrə öz üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri müxtəlif səviyyədə yerinə yetirmişlər və dinamik olaraq dəyişir.

Belə ki, “dəstəyin aqreqat ölçüsü” üzrə cari subsidiyaların öhdəlik kimi götürülmüş səviyyəsindən nisbi kənarlaşmasının variasiyası çox genişdir. Məsələn, Cənubi Koreya üzrə “dəstəyin aqreqat ölçüsü” üzrə cari subsidiyaların öhdəlik üzrə subsidiyanın həcminə nisbəti 1995-1997-ci illərdə 90-100% intervalında olmuşdur. Yəni Cənubi Koreya “sarı zənbil” üzrə icazə verilmiş tədbirləri İƏİT-ə daxil olan ölkələr içərisində həmin dövrdə ən yüksək səviyyədə subsidiyalasdıran yeganə ölkə olmuşdur.

1998-ci ildə isə bu göstəricinin səviyyəsi 70-89%-ə qədər azalmışdır. İki ölkə – İslandiya və İsveçrə 1995-1998-ci illərdə “icazə potensialından” cəmi 70-89% istifadə etmişlər. Bu səviyyədə subsidiyanı Norveç

1995-1997-ci illərdə, Yaponiya 1995-1996-cı illərdə həyata keçirmişlər.

Avropa İttifaqı ölkələri "sarı zənbil" üzrə tədbirləri yalnız 50-69% intervalında subsidiyalaşdırmışdır. Avstraliya və ABŞ 1995-1997-ci illərdə, Kanada isə yalnız 1995-ci ildə "sarı zənbil" tədbirlərini icazəsi olduğu səviyyədən 11-49% intervalındakı istifadə etmişlər.

Ən maraqlı təcrübə Polşa, Yeni Zelandiya və Çexoslovakiyaya məxsusdur. Bu ölkələr 1995-1997-ci illərdə (1997-ci ildə Çexoslovakiya istisna olmaqla) özlərinin "icazə potensialı"ndan maksimum 10% həcmində istifadə etmişlər. Bu üç ölkə Azərbaycan üçün xüsusi maraq doğurur. Belə ki, bu ölkələr "sarı zənbil" üzrə tədbirlərdən daha çox "yaşıl zənbil" tədbirlərinin subsidiyalaşdırılmağa daha yüksək prioritet vermişlər. Başqa sözlə desək, kənd təsərrüfatı məhsullarının rəqabətqabiliyyətini təmin edən tədbirləri subsidiyalaşdırmağa və ümumiyyətlə inkişaf etdirməyə üstünlük vermişlər.

Təcrübə göstərir ki, ÜTT-yə daxil olmağa hazırlaşan ölkələr danışıqlar prosesi zamanı ABŞ-in və digər ölkələrin "sarı zənbil" çərçivəsində həyata keçirilən dəstəyin icazə verilmiş minimumdan yuxarı hissesinin tamamilə aradan qaldırması tələbi ilə rastlaşırlar [4, 5, 6]. Lakin bu da bir faktır ki, "yaşıl zənbil" çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər İEOÖ və keçid iqtisadiyyatı ölkələrin aqrar sektorunun inkişafı üçün kifayət deyildir. Bununla əlaqədar olaraq, üzv olmağa çalışan ölkələr, adətən, danışıqlar apararkən "sarı zənbil" çərçivəsində həyata keçirilən dəstəyin "minimal" səviyyədən yuxarı həddindən istifadə edilməsi zəruriliyini əsaslandırmağa çalışırlar. Yuxarıda bir sıra ölkələrin təcrübəsi ilə tanış olarkən də gördüyümüz kimi, bir sıra ölkələr məqsədəuyğun əsaslandırmaqlar hazırlamaqla bu məqsədə nail də olublar.

Bu baxımdan da, hazırda ÜTT-yə daxil olmaq üçün danışıqlar aparən ölkələr, bu danışıqların ölkə mənafeyi baxımından uğurla nəticələnməsi üçün yuxarıda göstərilən ölkələrin təcrübəsindən və eyni zamanda, UNCTAD tərəfindən hazırlanmış müvafiq metodiki tövsiyələrdən istifadə edə bilirlər.

Həmin metodiki tövsiyələr indiyə qədərki təcrübələrin ümumiləşdirilməsi ilə yanaşı, ÜTT-nin müvafiq Razılaşmasının hərtərəfli təhlili və şərhı əsasında hazırlanmışdır [7, 8]. İlk növbədə, belə bir tövsiyə irəli sürülür ki, danışıqlar aparılan zaman ölkələr "əlverişli olmayan regionlar"da istehsalçılara dəstək verilməsi zəruriliyi" və "yaşıl zənbil" tədbirlərinə aid olan "istehsalçıların fəaliyyətində struktur dəyişikliklərinə kömək edilməsi zəruriliyi" kimi arqumentlərlə çıxış edə bilirlər. Lakin aqrar sektora yüksək səviyyədə yardım etmək hüququnu əldə etmək üçün bu arqumentlərə istinad etməyin bəzi çətinlikləri var. Belə ki, "əlverişli olmayan regionlar" və "əlverişli olmayan struktur" anlayışlarının dəqiq

meyarı olmadığından, bu anlayışlar müxtəlif ölkələr tərəfindən müxtəlif cür interpretasiya edilir. Bu da ÜTT-yə üzv olmaq üçün danışıqlar aparən ölkələrə təzyiq üçün əsas verir. Bununla belə, UNCTAD tövsiyə edir ki, ÜTT-yə daxil olma zamanı ölkə üçün regionun və strukturun "əlverişli olmayayan" kateqoriyaya aid edilməsi üzrə elmi əsaslandırmaqlar hazırlanmalı, bununla da aqrar istehsalçılara lazım olan köməyin verilməsi üçün ölkə öz hüquqlarını daha kəskin şəkildə müdafiə etməlidir. Başqa sözlə, əgər danışıqlar aparən ölkələr belə əsaslandırma hazırlamış olsa, o halda, sanki, "sarı zənbil" siyasətinə aid olan bir çox tədbirləri, "yaşıl zənbil" siyasəti çərçivəsində həyata keçirtmək mümkündür.

"Sarı zənbil" tədbiri üzrə ölkələrə tövsiyəyə gəlincə, burada bəzi nüanslar mövcuddur. Belə ki, əgər ölkə baza dövründə icazə verilmiş minimumu (yəni İEOÜ üçün müəyyənləşdirilən 5%-lik həddi, İEOÖ üçün isə müəyyənləşdirilən 10%-lik həddi) üstələyən dəstək göstəribsə, onda həmin ölkə ÜTT-yə daxil olandan sonra da həmin faizə uyğun mütləq həcmdə dəstək verilmək hüququna malik olur. Məsələn, Bolqarıstan, İordaniya,

Xorvatiya, Litva və Tayvan özləri üçün buna nail olublar. Lakin sonradan faiz nisbətində bu yardım azalsa da, mütləq ifadədə onun artırılması imkanları itirilmiş olur. Digər halda isə, ölkə gələcəkdə "sarı zənbil" siyasəti çərçivəsi üzrə minimal səviyyədən yuxarı dəstək vermək hüququna malik olmur. Buna görə də, ÜTT-yə üzv olmaq istəyən ölkələr aqrar sektora ayrılan subsidiyaların həcmi ilə bağlı hansı yanaşmanı seçdiklərini dəqiq müəyyənləşdirməlidirlər. Çünki, sütiyasıdan asılı olaraq, hər iki yanaşmanın həm müsbət, həm də mənfi tərəfləri vardır. Bu deyilənləri bir şərti misal üzərində daha ətraflı izah edək. Fərz edək ki, ÜTT-yə üzv olmaq istəyən bir ölkədə "sarı zənbil" siyasəti çərçivəsində aqrar sektora edilən yardımın həcmi 120 mln. USD, kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun həcmi isə 1 mlrd. USD-dir. Deməli, "sarı zənbil" siyasəti tədbirlərinin həcmi 12% olmaqla icazə verilmiş minimumdan yüksəkdir. Mümkündür ki, 10 ildən sonra həmin ölkədə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun həcmi 1.5 mlrd. USD olsun, o halda "sarı zənbil" siyasəti tədbirlərinin həcmi 8% olacaq, yaxud da 20 ildən sonra isə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun həcmi 2 mlrd. USD olacaq, o halda "sarı zənbil" siyasəti tədbirlərinin həcmi isə 6% olacaq. Deməli, ÜTT-yə üzv olan zaman "sarı zənbil" siyasəti tədbirlərinin həcmi verilmiş minimumdan yüksək həddi qədər hüquq əldə etmək, uzunmüddətli dövr nəzərə alındıqda, heç də sərfəli olmaya bilər.

Ümumiyyətlə, ölkənin aqrar siyasətini hazırlayan və ticarət danışıqları aparən şəxslər öz ölkələrinin maraqlarına uyğun mövqedən çıxış etməlidirlər. Bununla bərabər, onlar yalnız aqrar lobbinin maraqlarının

təmsilçisi kimi çıxış etməməlidirlər. ÜTT ilə danışıqların strategiyasını və məqsədini müəyyənləşdirən zaman onlar alternativ aqrar ticarət siyasətinin və daxili aqrar siyasətin bütün iqtisadi və sosial nəticələrini nəzərə almalıdırlar. Başqa sözlə, ÜTT ilə danışıqlar aparan zaman aqrar sektora 10%-lik, yaxud bundan da yuxarı həddə subsidiyalar vermək hüququ əldə etmək hələ əsas məqsəd deyil. Başlıca məqsəd ölkədə davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi baxımından aqrar sektorun subsidiya ehtiyaclarını dəqiqləşdirmək, danışıqlar zamanı da məhz bu ehtiyaca uyğun subsidiya vermək hüququ əldə etməkdir.

Bundan başqa, məlumdur ki, kənd təsərrüfatına verilən istənilən dövlət dəstəyi vergiödəyiciləri və digər mənbələr hesabına maliyyələşdirilən dövlət büdcəsinin xərci deməkdir. Məsələn, qərb alimlərindən Yanda kənd təsərrüfatına verilən güzəştli kredit

dəstəyinin nümunəsində göstərir ki, kənd təsərrüfatının dəstəklənməsi məqsədi güdən istənilən siyasət tədbiri müxtəlif dövlət xərclərinin yaranmasına gətirib çıxarır [9]. Buna görə də, aqrar siyasəti hazırlayan və ticarət danışıqlarını aparan şəxslərin büdcə hesabına hansı növ dövlət dəstəyinin daha effektiv olmasını bilməsi çox vacibdir. Əks təqdirdə, dövlət dəstəyi tədbirləri üzrə ticarət danışıqları aparanlar, fermer və vətəndaşların rifah halının müəyyən səviyyəsinə nail olmaq üçün büdcə vəsaitlərinin azaldılması məhdudiyyəti ilə üzləşə bilərlər.

Bir sözlə, aqrar sektora ayrılan subsidiyaların həcmi ilə bağlı ÜTT ilə danışıqlar aparan ölkələr, ilk növbədə, özünün aqrar-sənaye siyasətinin hədəflərini, bu hədəflərin reallaşdırılması üçün tələb edilən müvafiq siyasət tədbirlərini, o cümlədən də, subsidiyaların həcmi dəqiqləşdirməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Rose, A. 2004a. "Do We Really Know That the WTO Increases Trade?" American Economic Review 94(1): 8-114.
2. Hoekman, B. 2011. "Aid for Trade: Why, What, and Where Are We?" In Unfinished Business? The WTO's Doha Agenda, edited by W. Martin and A. Mattoo, 233-254. London; Washington, DC: Centre for Economic Policy Research; World Bank.
3. Martin, W., and P. Messerlin. 2007. "Sources of tariff reductions" Background paper for the Global Economic Prospects report 2005, World Bank.
4. Bouet, A., and D. Laborde. 2011. "Duty Free, a Round for Free and the Least-Developed Countries." In Unfinished Business? The WTO's Doha Agenda, edited by W. Martin and A. Mattoo, 145-178. London; Washington, DC: Centre for Economic Policy Research; World Bank.
5. Francois, J., and W. Martin 2004. "Commercial Policy, Bindings and Market Access." European Economic Review 48: 665-679.
6. Anderson, K., ed. 2009. Distortions to Agricultural Incentives: A Global Perspective 1955-2007. London; Washington, DC: Palgrave-Macmillan; World Bank.
7. İsmayilov G.İ. Dünya iqtisadiyyatının nəzəri əsasları. "Memar-nəşriyyat-Poliqrafiya" MMC. Bakı, 2006, 251 s.
8. Vəliyev D.Ə. Azərbaycanın global maliyyə-iqtisadi mühitə integrasiyasının aktual problemləri. İqtisad elmləri doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Bakı, 2010, 374 s.
9. Алексеева Т.А. Современные политические теории. М., 2000.
- Бузан Б. Уровни анализа в международных отношениях// Международные отношения: социологические подходы. М., 1998.

Международные основы экономической политики государства в сельском хозяйстве и условия справедливой конкуренции

С. И. Гумбатова

В статье исследована политика государства в сельском хозяйстве, справедливая условия конкуренции, режим внешней торговли, меры - "желтая корзина", "зеленая корзина" и "синяя корзина", объем субсидий по поддержке не направленные к определенному продукту и фактические платежи государственного бюджета.

Ключевые слова: справедливая условия конкуренции, режим внешней торговли, субсидии

The international bases of economic policy of the state in agriculture and conditions of a fair competition

S.I.Humbatova

The article of the state's protective policy on agriculture, conditions of fair competition, foreign trade regime, "yellow basket", "green basket" and "blue basket" measures, directed to the specific product and the amount of subsidies from the state budget to support the actual payments were investigated.

Key words: fair competition conditions, a foreign trade mode, grants